

Alexandru Mareș

DESPRE UN PASAJ CONTROVERSAT
DIN *DESCRIEREA MOLDOVEI*

Un pasaj din *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, care a trezit interes dând naștere la diverse interpretări, este cel din capitolul *Despre literele moldovenilor*: „Înainte de conciliul de la Florența, după exemplul celorlalte neamuri ale căror limbi provin din vorbirea romanilor, moldovenii se foloseau de caractere latine. Dar după ce la acel sinod mitropolitul Moldovei a trecut în tabăra papistașilor, după cum am spus mai sus, urmașul acestuia, diaconul lui Marcu al Efesului, bulgar de neam, pe nume Teoctist, ca să stârpească și mai mult orice sămânță papistașească din biserica moldovenească și ca să ia tinerilor puțința de a citi sofismele papistașilor, a sfătuit pe Alexandru cel Bun ca nu numai să izgonească din țara lui pe oamenii care gândeau altfel în privința celor sfinte, dar și literele latine, și să le înlocuiască cu cele slavone; prin acest zel exagerat și nelalocul lui, el a fost inițiatorul acestei barbarii care stăpânește acum Moldova”¹.

Întemeindu-se pe aceste afirmații, unii reprezentanți ai Școlii Ardelene, iar mai târziu și alți învățați (Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu) au admis că, înaintea sinodului de la Florența (1439), românii s-ar fi folosit în scrierile lor numai de alfabetul latin. Bazată, probabil, pe o tradiție și în dezacord cu datele sigure pe care le deținem despre întrebuințarea alfabetului chirilic de către români, informația principelui Cantemir nu a mai reținut ulterior atenția cercetătorilor, unanimi în a-i contesta valoarea documentară². În perioada interbelică, singur Ilie Bărbulescu mai acorda credit informației, socotind că ea poate fi pusă în legătură cu propaganda catolică din Moldova secolului al XIV-lea, propagandă care ar fi dus la introducerea scrierii latine în rândul românilor adepți ai curentului „româno-(catolico)-fil și antislav”³. O încercare de a scoate la lumină posibilul sâmbure de adevăr al informației furnizate de Dimitrie Cantemir o datorăm lui Emil Țiriac. Acesta socotea că „izgonirea” literelor latine, petrecută în timpul mitropolitului Teoctist, s-ar referi fie la o tradiție foarte veche privind perioada creștinării românilor, fie la

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, 1973, p. 371.

² Pentru opiniile exprimate, vezi E. Țiriac, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 22–23.

³ Ilie Bărbulescu, *Curentele culturale la români în perioada slavonismului cultural* [București], 1928, p. 143.

faptul că, până la o anumită dată, în Moldova s-a folosit alfabetul latin în scrierea românească sau în scrierea limbii latine⁴. Pe aceeași linie de reconsiderare, Ion Gheție presupunea că, după sinodul de la Constantinopol (1450), în Moldova a avut loc o reacție anticatolică, la care se referă textul informației, reacție soldată cu distrugerea cărților de cult ale catolicilor, fără a se putea spune dacă printre aceste cărți s-au aflat și unele scrise românește pentru uzul moldovenilor trecuți la catolicism⁵. În sfârșit, recent, Pârvu Boerescu s-a străduit, la rândul său, să dea o explicație „erorii” comise, prin această informație, de Dimitrie Cantemir: în pasajul precitat din *Descrierea Moldovei*, autorul „a încercat să ordoneze logic... cunoștințele sale despre latinitatea limbii române cu cele despre tradiția istorică a reacției anticatolice din secolul al XV-lea și cu probabila sa observație directă a inscripțiilor de pe vechile monede moldovenești, emise de voievozii cu numele Alexandru”⁶.

Ipotezele ultimilor trei cercetători, unanimi în a contesta valoarea informației, încearcă să stabilească motivele care l-au determinat pe Dimitrie Cantemir să furnizeze explicația precitată.

O veche tradiție privind perioada creștinării românilor, la care se referă Emil Vîrtosu, nu a fost înregistrată. Desigur că principele moldovean, care cunoștea descendența latină a românilor, admitea că aceștia au apelat la texte religioase scrise cu alfabet latin. Cantemir prelungea însă starea de fapt respectivă până la sinodul de la Florența, având, după cum se știe, un precursor în această susținere, pe Miron Costin. Acesta nota în *Cronica polonă*, redactată în 1671: „Religia de rit grecesc au priimit-o amândouă aceste țări [Țara Românească și Moldova; n.n. Al. Mareș] chiar pe vremea când împăratul Paleolog cu patriarhul de Constantinopol se aflau în persoană la sinodul de la Florența. Deși locuitorii acestor țări erau deja pe jumătate creștini (îndemnați de unguri și de sârbii de neam slav, creștinați de curând pe acea vreme), pentru ca să aibă vlădicii lor, au trimis soli la patriarhul de Constantinopol pe vremea domnului Alexandru, pe care îl numesc Alexandru cel Bătrân. Neaflând deci pe patriarhul de Constantinopol la scaunul său, s-au dus la Ohrida, oraș sârbesc, la mitropolitul aceluia scaun, care este cel dintâi după patriarhi și de acolo au luat sfințire. Și a rămas această țară sub ascultarea aceluia scaun până în vremile de curând, până la domnul Radul, în vremea domniei în Polonia a regelui Sigismund; după întâiul război de la Hotin domul Radul a dat clerul acestei țări sub ascultarea patriarhilor de la Constantinopol. Deci din Serbia a adus această țară împreună cu sfințirea episcopilor și literele și limba sârbească aici în țară”⁷. Aceeași opinie, fără menționarea împrumutării literelor chirilice, o reia Miron Costin în *Poema polonă*, scrisă în 1684. În lucrarea din urmă ni se spune că

⁴ Emil Vîrtosu, *Paleografia română-chirilică*, București, 1968, p. 27–28.

⁵ Ion Gheție, *Trei locuri controversate din Descrierea Moldovei a lui Dimitrie Cantemir*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 519–521.

⁶ Pârvu Boerescu, *Din istoria scrierii românești*, București, 2014, p. 103.

⁷ Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu [București], 1958, p. 214.

Alexandru cel Bun „s-a silit să întemeieze aci un cler și a trimis pentru aceasta solii lui la Stambul”. Întrucât împăratul bizantin [Ioan al VIII-lea Paleologul; n.n. Al. Mareș] și patriarhul plecaseră la Florența, Alexandru cel Bun și-a îndrumat solii să meargă la Ohrida: „Și de atunci moldovenii, luând consacraarea de la sârbi țin liturghia în limba sârbească, limbă pe care o întrebunțează și în privilegiu”⁸. Faptul că atât Miron Costin, cât și Dimitrie Cantemir fixează împrumutarea de către români a alfabetului chirilic în perioada care a urmat sinodului de la Florența constituie după Al. Elian un indiciu că cei doi autori au folosit o sursă comună⁹. După C. Auner, a cărui opinie o adoptă și Al. Elian, sursa lui Cantemir ar fi urmat o tradiție bisericească¹⁰.

Nu deținem nicio informație referitoare la folosirea exclusivă în Moldova a alfabetului latin până la mijlocul secolului al XV-lea. În perioada menționată, lăsând deoparte textele latine ale catolicilor moldoveni, alfabetul latin a fost întrebunțat în unele acte diplomatice emise de cancelaria țării¹¹, precum și în inscripțiile monedelor moldovenești¹². În rest, în activitatea cancelariei, concretizată de regulă în redactarea actelor interne, și în cea a bisericii s-a recurs în exclusivitate la alfabetul chirilic, fapt perfect normal de vreme ce limba textelor respective era slavona.

Referitor la reacția anticatolică care ar fi avut lor în Moldova după 1439, anul sinodului de la Florența, unii autori susțin că nu deținem informații care să sprijine un asemenea eveniment¹³. Și totuși deținem câteva știri care atestă o asemenea reacție. Știm, astfel, că mitropolitul Moldovei, Ioachim, susținător al unirii celor două biserici, care a deținut această funcție între 1441 și 1453, a fost izgonit din scaunul său, ca un vrăjmaș aprig al ritului lor („velut ritus sui infestum hostem eiecit”)¹⁴. Ceva mai târziu, în 1462, Ștefan cel Mare va alunga din Moldova pe minorii conduși de Sebastian Iănosi, care convertiseră la catolicism o femeie pe care o eliberaseră de demoni¹⁵. Dimitrie Cantemir nu avea cunoștință de aceste

⁸ *Ibidem*, p. 235–236.

⁹ Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*. Culegere de studii îngrijită de M. Berza [București], 1964, p. 107, nota 1.

¹⁰ C. Auner, *Moldova la soborul din Florența*. Ediția II ca versiune din franceză, București, 1915, p. 50; Al. Elian, *op. cit.*, p. 106, nota 5.

¹¹ Vezi, de exemplu, *Documenta Romaniae historica. D. Relațiile între țările române (1222–1456)*. Volum întocmit de acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, 1977, nr. 110 (Suceava, 1 noiembrie 1404), p. 178–179, nr. 206 (Suceava, 15 martie 1433), p. 303–304, nr. 207 (Suceava, 9 aprilie 1433), p. 304–305, nr. 212 (Suceava, 21 aprilie 1434), p. 310–311, nr. 224 (Neamț, 9 iunie 1436), p. 323 etc.

¹² Octavian Iliescu, *Despre legendele celor mai vechi monede moldovenești*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, III, 1966; p. 201–212; idem, *Moneda în România. 491–1864*, București, Editura Meridiane, 1970, p. 25–33.

¹³ Ion Gheție, *op. cit.*, p. 520.

¹⁴ C. Auner, *op. cit.*, p. 55.

¹⁵ P.P. Panaitescu, în „Revista istorică”, XIV, 1928, p. 10–12; Ștefan S. Gorovei, *Moldova și lumea catolică*, în „Anuarul Institutului de istorie «A.D. Xenopol»”, XXIX, 1992, p. 83.

fapte și nici de altele similare și, prin urmare, nu spune nicăieri că în Moldova ar fi avut loc o reacție anticatolică. El atribuia inițiativa înlocuirii literelor latine prin cele chirilice mitropolitului Teoctist (1453–1477), care prin această schimbare ar fi intenționat „să stârpească și mai mult orice sămânță papistășească din biserica moldovenească și... să ia tinerilor puțința de a citi sofismele papistașilor”¹⁶.

Cum au ajuns însă Miron Costin și Dimitrie Cantemir la concluzia înlocuirii alfabetului latin prin cel chirilic după sinodul de la Florența? Pentru a putea schița un răspuns, vom încerca mai întâi să examinăm punctele comune și cele divergente din pasajele precitate aparținând *Cronicii polone* și, respectiv, *Descrierii Moldovei*. Ambii autori plasează, în mod greșit, ținerea sinodului florentin (1439) în vremea domniei lui Alexandru cel Bun (mort în 1432), fiind tributare în acest sens *Letopiseșului Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche¹⁷, și, totodată, admit că împrumutarea alfabetului chirilic s-a produs după încheierea respectivului sinod. Arhiepiscopia de Ohrida, la care se adresează solii lui Alexandru cel Bun (Miron Costin) și, respectiv, mitropolitul Teoctist (Dimitrie Cantemir), constituie un nou punct de contact între cele două pasaje. Principala deosebire între relatarea lui Miron Costin și cea a lui Dimitrie Cantemir ține de faptul că primul autor nu-l pomenește pe mitropolitul Teoctist, poate unde va fi cunoscut un exemplar al cronicii lui Ureche lipsit de interpolările lui Misail Călugăru și Axinte Uricariul (în care se atestă prezența personajului)¹⁸, în vreme ce principele moldovean îl menționează. Nu știm însă pe ce izvoare se întemeia acesta când menționa originea bulgară a lui Teoctist și amănuntul că ar fi fost „diaconul lui Marcu al Efesului”, cunoscut drept cel mai îndârjit adversar al unirii florentine¹⁹.

În ceea ce privește atârarea Moldovei de Arhiepiscopia de Ohrida, avem a face cu o tradiție, tributară parțial *Îndreptării legii* (Târgoviște, 1652), scriere în care traducătorul, Daniil Panoneanu, afirmă că în *Sintagma* lui Matei Vlastaris a aflat despre supunerea Moldovei sus-numitei arhiepiscopii²⁰. În pofida faptului că această dependență a fost negată de majoritatea specialiștilor²¹, unele informații din

¹⁶ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 371.

¹⁷ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Prefață și bibliografie de Mircea Scarlat, București, 1978, p. 25–26.

¹⁸ *Ibidem*, p. 20, 24.

¹⁹ Despre Marcu al Efesului, informația putea fi preluată din cronografele grecești; vezi *Cronograd tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, II. Ediție îngrijită și glosar de Gabriel Ștrempel, București, 1999, p. 226.

²⁰ *Îndreptarea legii. 1652*, Ediția a fost întocmită de Colectivul de drept vechi românesc condus de academicianul Andrei Rădulescu, [București], 1962, p. 365.

²¹ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția II, București, vol. I, 1928, p. 46; I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, București, vol. I, 1913, p. 113–116; Michel Lascaris, *Joachim, métropolit de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris en XIVe siècle*, în „Bulletin de la Section Historique”, Tome XIII, București, 1927 (extras), p. 11–25; I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida și exarhatul plaiurilor*, în „Analele Academiei Române”, Sect. ist., seria III, t. XXVII, 1945 (extras), p. 26–28.

documentele turcești probează că, într-o perioadă foarte scurtă (post 1538–1541), Moldova a fost într-adevăr supusă Arhiepiscopiei de Ohrida, și anume în vremea arhiepiscopului Prohor (1524–1550)²². De reținut că același arhiepiscop a pus să fie copiate în 1534–1535, într-un manuscris sârbesc al *Sintagmei* lui Matei Vlastaris, două vechi „tâlcuiri geografice” (una scrisă în 1526–1529, a doua în ultima jumătate a secolului al XV-lea) în scopul de a proba atârănarea, sub raport bisericesc, a țărilor române de Arhiepiscopia de Ohrida²³.

Această tradiție a fost întreținută atât de Miron Costin, cât și de Dimitrie Cantemir. Cronicarul susținea că dependența bisericii moldovene de Arhiepiscopia de Ohrida s-a perpetuat până în timpul domniei lui Radu Mihnea, mai exact până „după întâiul război de la Hotin”²⁴, deci până la o dată cuprinsă în intervalul 1623–1626. La rândul său, Dimitrie Cantemir prelungea această dependență până în vremea domniei lui Vasile Lupu. Îndemnat, printr-o scrisoare, de Partenie, patriarhul Constantinopolului, și având sprijinul sinodului ortodox reunit la Iași în 1642, domnul a hotărât ca de atunci încolo mitropolitul Moldovei să primească hirotonia numai de la scaunul patriarhal din Constantinopol²⁵. Hotărârea acceptării noii dependențe canonice pe care ar fi semnat-o toți participanții la acest sinod, între care și arhiepiscopul Ohridei, este tot atât de neadevărată ca și scrisoarea pe care patriarhul Partenie i-ar fi adresat-o lui Vasile Lupu; referindu-se la această scrisoare, P.P. Panaitescu o califică drept „al treilea fals” comis de Cantemir în *Descrierea Moldovei*²⁶.

Revenind la opinia înlocuirii alfabetului latin prin cel chirilic după sinodul de la Florența, trebuie să atragem atenția asupra unei nepotriviri existente în tratarea acestei probleme în lucrările istorice ale lui Miron Costin. Astfel, după ce în *Cronica polonă* (1677) și *Poema polonă* (1684), cronicarul și-a făcut cunoscută părerea în legătură cu momentul (post 1439) în care moldovenii au adoptat alfabetul chirilic, într-o scriere ulterioară. *De neamul moldovenilor* (alcătuită între 1686 și 1691), el expune o părere diferită privind data producerii acestui eveniment: „Pe această poveste cură și aflatul slovelor, cu care și scrisoarea de la sârbi o au luat-o [românii; n.n. Al. Mareș], amu după a doa descălecătură de Dragoș vodă aice în țară și la munteni Negrul vodă”²⁷. Cu alte cuvinte, adoptarea alfabetului chirilic s-a realizat odată cu constituirea celor două state românești, adică încă din secolul al XIV-lea. Ce l-a determinat pe Miron Costin să-și abandoneze prima opinie susținută în cele două lucrări redactate în polonă vom încerca să explicăm ceva mai departe.

²² Mihai Maxim, *Les relations de pays roumaines avec l'archevêché d'Ohrid à la lumière de documents turcs inédits*, în „Revue des études sud-est européennes”, XIX, 1981, p. 653–671.

²³ Tit Simedrea, *Unde și când a luat ființă legenda despre atârănarea canonică a scaunelor mitropolitane din Țara Românească și Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida. Note pe marginea unei interpolări*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXV, 1967, nr. 9–10, p. 975–1003;

²⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 214.

²⁵ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 353.

²⁶ P.P. Panaitescu, Dimitrie Cantemir, *Viața și opera* [București], 1958, p. 155.

²⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 272.

Faptele înfățișate până în prezent sunt binecunoscute specialiștilor. Totuși aceștia au neglijat să ofere un răspuns la o întrebare pe care realitatea culturală din Moldova primei jumătăți a secolului al XV-lea o impunea în mod imperios: au fost sinceri Miron Costin și Dimitrie Cantemir când au susținut opinia adoptării de către moldoveni a alfabetului chirilic după sinodul de la Florența? Răspunsul este negativ și este impus de un fapt concret (întrebuițarea alfabetului chirilic în Moldova înaintea anului 1439) pe care cei doi cărturari nu aveau cum să-l ignore. E suficient să admitem că Miron Costin și Dimitrie Cantemir vor fi vizitat vechile mănăstiri moldovene pentru ca lor să li se ofere posibilitatea să afle de existența a numeroase acte, redactate în slavonă și scrise cu litere chirilice, emise de cancelaria țării în legătură cu daniile acordate acestor lăcașuri monastice de domnii Ștefan I (1394–1398), Alexandru cel Bun (1400–1432), Ilie (1432–1443), Ștefan II (1434–1443)²⁸ etc. De altfel, de existența unora dintre aceste acte Miron Costin știa în mod cert²⁹. În aceleași mănăstiri putea fi constatată întrebuițarea alfabetului chirilic în inscripțiile

²⁸ *Documenta Romaniae historica*. A. Moldova. Volumul I (1384–1448). Volum îngrijit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei Române, 1975, nr. 6 (2 iulie 1398), p. 7–8, nr. 15 (31 octombrie 1402–1407), p. 22, nr. 16 (31 octombrie 1402), p. 23, nr. 19 (20 iulie 1404), p. 27–28, nr. 21 (7 ianuarie 1407), p. 29, nr. 23 (16 septembrie 1408), p. 32–33, nr. 25 (18 aprilie 1409), p. 36–37, nr. 26 (7 noiembrie 1409), p. 38, nr. 27 (18 noiembrie 1409), p. 38–39, nr. 29 (6 ianuarie 1411), p. 41, nr. 31 (22 septembrie 1411), p. 44–45, nr. 40 (13 aprilie 1415), p. 57–58, nr. 41 (12 iulie 1415), p. 59–60, nr. 43 (17 martie 1418), p. 62–63, nr. 46 (14 aprilie 1419) – 142<1>, p. 66, nr. 50 (12 martie 1422), p. 73–74, nr. 51 (20 august 1422), p. 75, nr. 75 (8 iulie 1428), p. 109, nr. 80 (4 decembrie 1428), p. 117–118, nr. 92 (31 august 1429), p. 138, nr. 93 (1 septembrie 1429), p. 139–140, nr. 100 (23 decembrie 1430), p. 147–148, nr. 101 (6 februarie 1431), p. 151, nr. 104 (31 iulie 1431), p. 154–155, nr. 131 (26 iunie 1434), p. 184, nr. 132 (12 iulie 1434), p. 185, nr. 164 (30 noiembrie 1436), p. 229–230, nr. 174 (5 octombrie 1437), p. 244–245, nr. 180 (23 februarie 1438), p. 254–255, nr. 187 (18 august 1438), p. 264–265, nr. 192 (12 martie 1439), p. 271, nr. 195 (10 mai 1439), p. 275–276, nr. 197 (15 iulie 1439), p. 278–279, nr. 200 (13 septembrie 1439), p. 283–284 etc. Să mai reținem și sutele de acte de proprietate, redactate în slavonă și emise de cancelaria domnească a Moldovei în aceeași perioadă, despre a căror existență, chiar limitată la câteva exemple, Miron Costin și Dimitrie Cantemir puteau afla din relațiile lor cu marii dregători ai vremii.

²⁹ Lui îi era cunoscut un uric al lui Ștefan I din 1398, acordat Mănăstirii Pobrata și redactat în slavonă, căci îl găsim întărind prin semnătură o „carte” din 1677 a mitropolitului Dosoftei, în care se face referire la acest uric, reproducându-se din conținutul lui un scurt fragment (St. Dinulescu, *Viața și scrierile lui Dosoftei Mitropolitul Moldovei*, în „Candela”, IV, 1885, nr. 3, p. 147–150; Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 162). Tot cronicarul semnează, alături de Dosoftei și alți înalți prelați, un act în limba greacă privind închinarea Mănăstirii Pobrata Sfântului Mormânt de la Ierusalim, din care reiese că luase cunoștință de daniile „în moșii și obiecte sântite care s-au conservat până astăzi”, făcute acestei mănăstiri de Alexandru cel Bun și de fiii acestuia, Ștefan II și Ilie (Melchisedec, Episcopul Romanului, *op. cit.*, p. 161). În sfârșit, de la Mitropolitul Dosoftei ar fi putut afla Miron Costin și de existența uricului lui Roman I din 1392, redactat în slavonă și cuprinzând daniile acordate Mănăstirii Pobrata (C. Erbiceanu, *Una din cărțile de pe care ș-a făcut studiile și cercetările sale neuitatul mitropolit al Moldovei Dosoftei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, X, 1887, nr. 15, p. 1225; Alexandru Mareș, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 5, p. 425.

pietrelor de mormânt³⁰ și în textele epitafurilor³¹. La Mănăstirea Neamț cele 13, dacă nu chiar mai multe, manuscrise slavone copiate de Gavril Uric între 1424 și 1449³² reprezentau, la rândul lor, o dovadă incontestabilă în sprijinul întrebuirii acestui alfabet în scrierea practică de moldoveni în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Tăinuirea acestui adevăr s-a produs în scrierile pe care cei doi autori moldoveni le-au adresat străinilor: polonezilor (Miron Costin), respectiv reprezentanților Academiei de Științe din Berlin (Dimitrie Cantemir). Motivul pentru care s-a acționat în acest mod a fost consecința interesului lor față de ideea originii latine a limbii române. Ei se vor fi întrebat, fără îndoială, cum au ajuns românii, popor romanic, să abandoneze scrisul cu litere latine pentru a recurge la alfabetul chirilic? Și-au dat seama, desigur, că această schimbare s-a produs odată cu adoptarea slavonei ca limbă de cultură. Prin această nouă orientare culturală, afirmă Cantemir, românii au suferit o stagnare, întrucât învățământul în limba slavonă se rezuma la cititul și învățatul textelor religioase (*Octoiul* și unele scrieri din *Vechiul și Noul Testament*), elevii neavând posibilitatea să deprindă „alte științe”³³. Din această cauză vreme de 200 de ani (post 1439 – domnia lui Vasile Lupu), Moldova s-a aflat sub „întunericul adânc cu care o cuprinsese barbaria”³⁴. Miron Costin, posesorul unei culturi de profil umanistic și clasic dobândite prin studiile efectuate în Polonia, împărtășea, desigur, o părere asemănătoare. El a fost cel dintâi care a căutat să explice această schimbare culturală prin așa-zisa dependență canonică a Moldovei de Arhiepiscopia de Ohrida, intervenită după sinodul de la Florența. Procedând în acest fel, se obțineau două explicații esențiale pentru problema tratată: referirea la Arhiepiscopia din Ohrida permitea localizarea centrului de iradiere a culturii de limbă slavonă, iar invocarea sinodului florentin îngăduia fixarea în timp a debutului acesti influențe culturale. Ambele explicații erau greșite, căci, după cum se știe, pătrunderea alfabetului chirilic la români s-a produs odată cu adoptarea liturghiei slave (ambele fenomene fiind inseparabile) în secolul al X-lea³⁵. Probabil că difuzarea liturghiei slave, în

³⁰ Vezi piatra de mormânt a lui Bogdan II, tatăl lui Ștefan cel Mare, mort în 1451 (Victor Brătulescu, *Pietrele mormântale de la Museul din Folticeni*, în „Buletinul Comisiunilor Monumentelor istorice”, anul XXXI, fasc. 95, 1938, p. 38–39).

³¹ Vezi, de exemplu, epitafurile din 1428 și 1436 (N. Iorga, *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Neamțului*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice”, anul III, 1910, p. 99; N. Iorga et G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, p. 53, Émile Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les épitaphies moldaves aux XVe et XVIe siècles*, în „Cercetări literare”, IV, 1941, p. 170–181).

³² Émile Turdeanu, *Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel du monastère de Neamț (1424–1449)*, în volumul autorului *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés roumaines*, Leiden, E.J. Brill, 1985, p. 86–97.

³³ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 373.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 198; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, 1974, p. 13–14.

primul rând la românii din zona Dunării de Jos, s-a datorat acțiunii centrelor cu o viață ecleziastică organizată din nord-estul Bulgariei, de la Preslav, Dristra și Vidin³⁶.

Fixând pentru Moldova debutul influenței slavonei în secolul al XV-lea, Miron Costin a încercat, se pare, să creeze polonezilor impresia că evoluția normală în plan cultural a românilor, în acord cu a celorlalte popoare romanice, a fost întreruptă de o cauză întâmplătoare, de natură religioasă: nevoie intervenită la un moment dat, după sinodul de la Florența, de a se adresa arhiepiscopului de Ohrida pentru hirotonisirea mitropoliților moldoveni. Dimitrie Cantemir, care probabil aflase de această explicație a înaintașului său, poate prin intermediul lui Nicolae Costin³⁷, o va prelua aducându-i un corectiv prin rolul atribuit mitropolitului Teoctist.

Este ușor de înțeles de ce Miron Costin nu și-a mai făcut cunoscută prima opinie în lucrările istorice redactate în limba română: neadevărul acesteia ar fi fost remarcat fără greutate, în primul rând, de posesorii de acte slavone, emise în prima jumătate a secolului al XV-lea. Dimitrie Cantemir a urmat totuși opinia lui Miron Costin, poate unde îl considera pe cronicar „cel mai conștiincios istoric al moldovenilor”³⁸, și, probabil, și din rațiuni de ordin patriotic, „barbaria”, care cuprinsese Moldova, urmând să fie prezentată străinătății ca un fenomen intervenit târziu în evoluția societății românești și datorat unei cauze fortuite: așa-zisei origini bulgare a mitropolitului Teoctist.

SUR UN PASSAGE CONTROVERSÉ
DE LA DESCRIPTION DE LA MOLDAVIE

(Résumé)

L’auteur considère que Dimitrie Cantemir et son précurseur Miron Costin n’ont pas été de bonne foi quand ils ont soutenu la propagation de l’alphabet cyrillique chez les Roumains après le concile de Florence. En soutenant cette fausse assertion, ils ont agi, probablement, par des raisons d’ordre patriotique.

Cuvinte-cheie: alfabet latin, alfabet chirilic, Arhiepiscopia de Ohrida.

Mots-clés: l’alphabet latin, l’alphabet cyrillique, le patriarcat d’Achris.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

³⁶ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974, p. 125.

³⁷ Episodul trimiterii solilor la Constantinopol de către Alexandru cel Bun, pe care îl relatează Miron Costin, este consemnat și de Nicolae Costin, care îl va fi cunoscut din relatările părintelui său sau din vreo ciornă a *Cronicii polone*, păstrată în familie: „Trimis-au și Alexandru vodă, cu voia țării soli cu Grigorie Tamblic... N-au aflat solii lui Alexandru vodă nice pe patriarhul, nice pre împăratul, la Țarigrad; ce iar a să întorce, neisprăvind nemic, nu le-au părut a fi cu cale; ce s-au dus la Ohrida, unde găsind pre episcopul de Ohrida și dându-ș solii la dânsul, că era trimiși pentru învățatura legii, luat-au de acolo și preuți și cărți sârbești de toată orânduiala besericii” (Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu cu prefață de G. Ivănescu. *Opere* [I], Iași, Editura Junimea, 1976, p. 85).

³⁸ Cantemir, *op. cit.*, p. 373.